

*Anne Heimo, Riku Kauhanen, Paula Pakkanen, Maria Patjas ja
Sirkku Pihlman*

MITEN TUOTTEISTAA KÄRSIMYS? TURUN SOTAVANKILEIRIN MUISTAMINEN 2018

Johdanto

Turun yliopiston Sirkkalan kampuksena¹ tunnettu alue lukeutuu Museoviraston 2009 määrittelemiin valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. Alue toimi yli 150 vuotta sotilaskasarmina ja on yksi harvoja säilyneitä kaupunkikasarmialueita Suomessa.² 1850-luvulta Suomen itsenäistymiseen asti kasarmi oli Venäjän armeijan hallussa.³ Huhti-toukokuun vaihteessa 1918 alueelle perustettiin Turun sotavankileiri. Vankimäärä oli korkeimmillaan kesäkuussa 1918, kun vankileirillä oli yli 3 300 vankia. Leiri suljettiin syyskuussa 1918, jonka jälkeen paikalla toimi Turun pakkotyölaitos vuoteen 1923 asti.⁴

Sirkkalan kasarmialue on turkulaisille tuttu paikka, mutta vain harva tietää paikalla sijainneesta vankileiristä. Ismo Kajanderin vankileirin punavangeille omistama muistomerkki ”535” sijaitsee alueen läheisyydessä, mutta sekin on useimmilta jäänyt joko kokonaan huomaamatta tai ainakin tunnistamatta. Sisällissodan muistovuoden lähestyessä historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen tutkijoiden keskuudessa syntyi ajatus perustaa hanke tilanteen korjaamiseksi. *Sirkkala 1918–2018: vankileiristä muistin paikaksi ja kulttuuriperintökohteeksi* -hanke (2016–2018)⁵ aloitti toimintansa tammikuussa 2017 järjestämällä sisällissodan muistoja Turun seudulla koskevan keruun⁶. Keruu sai hyvän vastaanoton ja ihmiset ovat lähettäneet perheittensä hallussa olleita muistelmia, päiväkirjoja, kirjeitä ja muita omaelämäkerrallisia aineistoja, kirjoittaneet omista perhemuistoistaan tai ilmoittautuneet haastattelaviksi. Huhtikuussa 2018 museologian oppiaineen opiskelijat toteuttivat Näyttelyt ja pedagoginen toiminta -kursseilla suunnittelemansa dramatisoidun opastuksen/performanssin ”Piikkilanka aidan takana - Turun vankileiri ja pakkotyölaitos 1918–1923” sekä samannimisen näyttelyn⁷. Näyttely ja performanssi perustuivat pitkälti hankkeen aineistoihin sekä opiskelijoiden omaan arkistotyöskentelyyn.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on viimeisten kymmenen vuoden aikana kiinnostuttu menneisyyden kipupisteiden, kuten vankileirien ja vankiloiden, kulttuuriperinnön tutkimisesta.⁸ Artikkelissa kysytään, mitä opiskelijat halusivat kertoa vankileiristä ja siellä vangittuna olleiden ja työskennelleiden kokemuksista, kun välineinä olivat näyttely ja performanssi? Miten opiskelijoiden tulkinnat liittyvät ny-

Kuva 1. Sirkkalan kasarmialuetta vankien rakentamalta Kurjenkaivonkentältä katsottuna. Etualalla Iso Kajanderin vankileirillä kuolleille omistettu muistomerkki ”535”. (Kuva: Anne Heimo 2017.)

kykeskustelun kulttuuriperinnöstä ja vaikeasta perinnöstä? Artikkelin alkupuolella esitellään ajankohtaista keskustelua kulttuuriperinnöstä ja etenkin vaikeasta kulttuuriperinnöstä. Sitten taustoitetaan Turun sisällissodan tapahtumia ja Turun vankileiriä. Tämän jälkeen tarkastellaan opiskelijoiden performanssia ja näyttelyn suunnittelussa tehtyjä ratkaisuja ja syitä näihin. Mitä vankileirin arjesta halutaan esitellä ja miksi? Mitä ja miten vankileirikokemuksia voidaan esittää? Olemmeko lisäämässä tietoutta liian vähälle huomiolle jääneestä paikasta vai tuotteistamassa kärsimystä?

Kulttuuriperintö

Kulttuuriperinnön käsitettä käyttävät aktiivisesti juuri kulttuuriperintöhallinnon toimijat. Käsite alkoi kotiutua Suomessa hitaasti viranomaiskieleen Unescon maailmanperintösopimuksen (1972) solmimisen jälkeen⁹. Sen käyttö laajeni asiantuntijoiden erityisen merkittäviksi arvottamista kohteista ja objekteista yhä arkipäiväisempään ja loikkasi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevan yleissopimuksen (2003) myötä korostamaan perinnön ei-materiaalista näkökulmaa. Euroopan Neuvoston Faron yleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä vuodelta 2005 taas nosti esille jokaisen ihmisen oikeuden määrittellä itselleen tärkeä perintö. On sanottu, että Faron sopimus on tarkoitettu muistutukseksi ylimielisille asiantuntijoille, etteivät he unohtaisi tavallisia ihmisiä ja sitä, mitä nämä pitävät perintönään¹⁰.

Faron sopimuksessa kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan menneisyydestä perittyjä rakentavia voimavaroja, joihin ihmisten muuttuvat arvot, uskomukset, tiedot ja

perinteet jotenkin olennaisesti kytkeytyvät. Jokainen saa siis valita oman tärkeän perintönsä.¹¹ Kestävän kehityksen periaatteiden ja eurooppalaisten arvojen mukaan jonkin yhteisön kulttuuriperinnön harjoittaminen ja käyttäminen voimavarana ei saisi kuitenkaan estää toisia yhteisöjä prosessoimasta omaa perintöään tai loukata toisen ryhmän perintöä. Yhteisöllä, joiden tärkeä perintö liittyy yhteiskunnalliseen vastakkainasetteluun tai kriiseihin, tämä voi olla hankalaa. Kun kyse on vaikeasta perinnöstä ja sen tuotteistamisesta, käyttämistä taloudellisena voimavarana, jota Faron sopimus myös painottaa, ollaan tekemisissä kiperien kysymysten kanssa.

Itse termi kulttuuriperintö taipuu hyvin viranomais- ja tuotteistamiskieleen. Mutta entäpä jos kyseessä on jokin yhteisöille ja niiden identiteeteille erityisen tärkeä ja läheinen asia, josta ehkä viranomaiset ja tuotteistaminen ovat kaukana? Tai jokin merkittävä ja muistettava asia, joka suinkaan ei ole ylpeyden aihe? Faron sopimuksen sisältöä mietittäessä kulttuuriperinnön (*cultural heritage*) käsite ja sen tarkoite ovat tulleet siinä määrin ongelmallisiksi, että on ehdotettu jo aivan uuden käsitteen kehittämistä kulttuuriperinnön tilalle, käsitettä, jolla ei olisi miellelyhtymää auktoriteetteihin. Kulttuuriperinnön käsite vaientaa ne, joiden omaan arkikieleen se ei istu, jotka liittyvät sen johonkin ”elitistiseen isoon kertomukseen”.¹²

Keskustelijoina ovat tietysti edelleen olleet kulttuuriperintöalan asiantuntijat, mutta osa heistä pyrkii olemaan niiden asianajajia, joille kyseinen termi ei ole omakohteisesti merkityksellinen. Kuten John Schofield toteaa artikkelissaan ”Forget About Heritage”, tarvittaisiin paljon antropologista tutkimusta, jotta voitaisiin tunnistaa ja nostaa hyvin erilaisten yhteiskunnan ryhmien elinpiiristä esiin asiat, jotka olisivat kulttuuriperintöä, vaikka tämä käsite ei olisi yhteisön käytössä.¹³ Eeva Karhunen on määritellyt samantapaisen viranomaiskäsitteen *kulttuuriympäristö* arkikielen vastineeksi alueen asukkaiden arkisen koti-sanana ja -käsitteenä.¹⁴ Olisiko kulttuuriperintö siis tärkeitä muistoja ja tarinoita ja taitoja sekä sitä, mihin ne kiinnittyvät?

Faron sopimus määrittelee *kulttuuriperintöyhteisön* niiksi ihmisiksi, joita yhdistää yhteinen arvostuksen kohde, jonka ylläpitämiseksi ja välittämiseksi tuleville sukupolville he toimivat julkisesti.¹⁵ Määritelmään sisältyvä perinnön julkinen yhteisöllinen vaaliminen herättää jälleen kysymyksen niistä yhteisöistä, jotka eivät halua perintöään julkisuuden keilaan tai kykene sitä sinne välittämään¹⁶ tai tekevät sen omaehtoisesti¹⁷.

Sisällissodan ja sen jälkiselvittelyjen muistaminen on hyvä esimerkki ristiriitaisesta perinnöstä. Sisällissodan jälkeen voittajat hallitsivat sodan julkista muistamista. He järjestivät näyttäviä voitonparaateja sekä pystyttivät muistomerkkejä sekä juhliakseen voittoaan että muistaakseen sankarivainajiaan. Toisen kulttuuriperintöyhteisön julkinen tapa muistaa loukkasi pitkään toisen ryhmän jäseniä ja samalla toisen osapuolen mahdollisuutta muistaa rajoitettiin.¹⁸ Faron sopimuksen hengessä keskeinen kysymys voisi olla, miten nämä ristiriitaiset perinnöt voisivat nyt ja tulevaisuudessa toimia positiivisina voimavaroina, vaikkapa osaltaan auttaa suhtautumaan oman ajan kriiseihin. Turun vankileirin muistaminen on tärkeää

turkulaisille työväenliikkeen kannattajille, kuten Sosialidemokraattisen puolueen Turun Seudun Wanhat Toverit ry:n jäsenille Turun seudulla. He ovat toimineet yhteisöllisesti ja julkisesti vankileirin muiston säilyttämissä.¹⁹ Voimavaran näkökulma on varmasti mukana prosessissa, mutta kyse ei ole heille taloudellisesta voimavarasta vaan jostain hyvin henkilökohtaisesta ja ryhmäkohtaisesta.

Vaikea kulttuuriperintö

Sotia, väkivaltaisuuksia, katastrofeja, lähes kaikkia traumaattisen kuoleman ja kärsimyksen tapahtumia, jotka ovat jättäneet jälkensä paikalliseen yhteisöön, voidaan lähestyä vaikean kulttuuriperinnön (*difficult heritage*) käsitteen avulla.²⁰ Vaikeuden ominaisuus voi juontua myös siitä, että kulttuuriperinnön tiedostamista ja olemassaoloa halutaan peittää, tai se halutaan pääsääntöisesti unohtaa.

Tutkijat ovat puhuneet myös perinnöstä, joka satuttaa (*heritage that hurts*). Satuttava perintö tarkoittaa muistoja, joita ihmisillä syntyy, kun he kokevat kuolemaa ja tuhoa. Onnettomuuksien ja katastrofien kokeneiden tunteet ja kokemukset rakentavat satuttavaa perintöä. Konfliktipaikat ja niiden muistomerkit ylläpitävät osaltaan tätä perintöä antaen samalla myös mahdollisuuden luoda rauhanomaisempaa yhteiskuntaa.²¹ Traumaattisten tapahtumien muistojen siirtymistä sukupolvelta toiselle voidaan taas lähestyä vainoavan perinnön (*haunting legacies*) näkökulmasta.²²

Millä tavoin Turun vankileiriä voidaan lähestyä vaikeana kulttuuriperintönä? Kenelle se on sitä, milloin siitä on tullut vaikeaa kulttuuriperintöä ja mihin asti se tulee sitä olemaan? Huomionarvoista on, että vaikean kulttuuriperinnön käsite on tutkijoiden käytössä, eikä se sellaisenaan esiinny punavankien sukulaisten muistelussa. Muistelijat itse eivät käytä vaikean kulttuuriperinnön käsitettä.

Turun vankileirimenneisyyttä on haasteellista sijoittaa vaikean kulttuuriperinnön viitekehykseen. Haasteellisuus juontuu osaksi siitä, että vankileiriin liittyvä muistelu ei ole tähän mennessä ollut kovinkaan julkista eikä Turun vankileiriin ja sen muistomerkkiin liity samanlaista laajamittaista rituaalista toimintaa kuin useisiin muihin vaikean kulttuuriperinnön kohteisiin²³. Toisaalta vaikean kulttuuriperinnön määrittelyn yhtenä ehtona ei voi olla suurta markkinakoneistoa ja sen kautta organisoitua toimintaa, vaikka se toisinaan kytkeytyykin vahvasti osaksi vaikeaa kulttuuriperintöä. Ismo Kajanderin suunnittelema muistomerkkikin ka-

Kuva 2. Työväenjärjestöt muistavat vankileirillä kuolleita vuosittain, kuten vappuna 2018. (Kuva: Anne Heimo 2018.)

toaa Kurjenkaivon kentän rinteeseen. Sen ei ole tarkoitukseen vangita katseita.²⁴ Vaikean perinnön ylläpitäminen yhteisöissä ja yksittäisten ihmisten kohdalla ei välttämättä vaadi kollektiivista muistomerkkiä tai merkkipäiviä. Muistelun tapa ja kohteet voivat olla yhteneviä, mutta muistot itsessään erillisiä ja yksityisiä.²⁵ Muistomerkki tai fyysinen paikka ei itsessään ole vaikean kulttuuriperinnön kohde, vaan yksittäiset ihmiset, suvut ja perheet tuottavat ja ylläpitävät Turun vankileirin aineetonta vaikeaa kulttuuriperintöä.

Suomen sisällissodan voi itsessään nähdä vaikeana kulttuuriperintönä. Osa ihmisistä kokee, että erityisesti sodan päättymisen jälkeisistä valkoisen puolen rangastustoimenpiteistä tulisi puhua ja niitä tulisi kritisoida, kun taas osa ihmisistä haluaisi vaihtelevista syistä jättää sadan vuoden takaisen murhenäytelmän jo menneisyyden hämäämään. Mikäli taas tarkastellaan Turun vankileiriä paikallisesti, on kysymys vaikeasta kulttuuriperinnöstä ongelmallisempi. Pintapuolisesti saattaa vaikuttaa siltä, että mitään erityisen pahaan tai ylitsepääsemättömän julmaa ei Turun vankileirillä tapahtunut. Sukujen muistitiedossa on kuitenkin havaittavissa ambivalenttisuutta vankileirin oloista verrattuna Sotavankilaitoksen arkistotietoihin. Sekä Sirkkala 1918–2018 -hankkeen keruuaineistossa, että 1960-luvulla kerätyissä muistitietoaineistossa²⁶ korostetaan yhtäältä ihmisten välistä hyvyttä, toisaalta väkivaltaa, julmuutta ja kurjuutta. Kulttuuriperinnön vaikeutta ei myöskään mitata kuolleiden, sairaiden tai vangittujen lukumäärissä. Vaikea kulttuuriperintö nousee henkilökohdallaiselle tasolle Turun vankileirin tapauksessa sillä, että muistot ovat eläneet nimenomaan sukujen ja perheiden piirissä, vaikka joukossa on niitäkin, joiden perheissä asiasta on vaiettu.

Sisällissota Turussa ja vankileirien aika

Turku oli jo vuoden 1917 aikana punaisten vahvaa tukialuetta. Vallankumouksen alkaessa 27.1.1918 Turku ja sen ympäristön kunnat päätyivät nopeasti punaisten haltuun. Lähikuntiin ilmestyi vallankumouksen myötä junilla punakaartilaisosastoja, jotka miehittivät rautatieasemat, puhelinkeskukset ja muut vastaavat kohteet. Koska punaisten valta oli jo vakiintunut, tilanne pysyi Varsinais-Suomessa joitakin surmia lukuun ottamatta varsin rauhallisena sodan ajan. Huhtikuussa Tampereen kukistuttua ja saksalaisten noustua maihin Hangossa alkoi punaisten joukkopako kohti Hämeenlinnaa, Lahtea, Viipuria ja edelleen Venäjälle, mutta valtaosa punaisista jäi vangiksi pakomatkan aikana. Moni varsinaissuomalainen punainen hylkäsi tässä vaiheessa aseensa ja painui kotiinsa. Saariston vapaajoukot marssivat Turkuun 14. huhtikuuta ja suojeluskuntalaiset ryhtyivät pidättämään punaisia, joista monet päätyivät kuulustelujen jälkeen Turun sotavankileirille.²⁷

Ensimmäiset vankileirit syntyivät valkoisten puolelle venäläisten varuskuntien aseistariisumisen yhteydessä. Perustamisjärjestys vaikutti myös punaisten ja venäläisten vankien kuolleisuuteen: tammikuussa perustettu Vaasan leiri jäi kuol-

leisuudeltaan suhteellisesti pienimmäksi. Valkoisten suurhyökkäys maaliskuussa 1918 alkoi synnyttää ja täyttää vankileirejä nopeasti. Kaikkiaan vankileirejä oli 64, joista vangit kesällä 1918 siirrettiin 13 leirille. Näiden lisäksi toimi puolensataa pidätysleiriä. Myöhemmin vankileirit muuttuivat pakkotyölaitoksiksi.²⁸ Olosuhteet vankileireillä vaihtelivat suuresti. Syitä kuolleisuuteen oli väkivallan ohella useita: elintarvikepula, jota pahensi vangeille lähetettyjen elintarvikkeiden anastaminen, ruoan huono laatu, ahtausta, huono hygienia, loiset, influenssaepidemia, muut taudit sekä eri tekijöiden yhdistelmät.²⁹

Vankileirin arki

Turun sotavankileirin tarkka perustamispäivämäärä ei ole tiedossa, mutta ensimmäinen vanki saapui vankileirille 23.4.1918. Kasarmikorttelin muuttaminen vankileiriksi ei ollut yksinkertaista, sillä rakennukset olivat venäläisten sotilaiden jäljiltä huonossa kunnossa ja sieltä puuttui paljon perustarvikkeita, kuten lukkoja. Vankimäärän kasvaessa henkilökunnan arki muuttui kiireiseksi. Vangeista kootut nimiluettelot jäivät puutteellisiksi, työnjako oli epäselvää eikä vankileirin tulevaisuudesta ollut tietoa. Myös vartijaluettelot ovat vaillinaiset, mutta heidän käytöksestään raportoitiin sitäkin tarkemmin. Vartijoita rangaistiin ja erotettiin helposti huolimattomuuden, tottelemattomuuden ja epäsovinnaisen käytöksen vuoksi. Syyksi tähän voidaan nähdä huono palkka ja itse työtehtävät, sillä vartija ei ”saanut keskustella vankien kanssa tai asiaankuulumattomien kanssa, istua, maata, syödä, juoda, tupakoida, toimittaa tarpeitaan, panna pois kivääriään eikä ottaa vastaan lahjoja”.³⁰

Vankien hengellisestä kasvatuksesta vastasivat pappi eli kasvatusjohtaja sekä kolme avustajaa, jotka työskentelivät Turun sotavankileirillä muista leireistä poiketen lähes koko kesän 1918 ajan. Arki oli kaaosmaista ja vankien kurjuus masensi kasvatustyöntekijöitä. Vankileirin lääkäri oli tyytymätön sairaanhoitoa koskeviin järjestelyihin. Elintarvikepulasta johtuen ruokakin oli yksipuolista, mutta kalorien saanti oli korkeampi kuin muilla leireillä eikä nälkäkuolemia ollut kuin muutama. Vaikka asuinolosuhteet vaihtelivat pitkin kesää, olivat tilat silti paremmat kuin useimmilla muilla vankileireillä. Tästä syystä taudit eivät tarttuneet yhtä helposti ja leirin kuolleisuus jäi pieneksi. Siinä missä Tammisaaren vankileirillä kuoli peräti 30 prosenttia vangeista, kuoli Turussa alle neljä prosenttia vangeista. Turun vankileirillä väkivaltaisuudet jäivät melko vähäisiksi ja vankien kohtelu oli ylipäänsä inhimillisempää kuin esimerkiksi Hämeenlinnassa, mistä elokuussa 1918 siirrettiin kymmeniä heikkokuntoisia vankeja Turkuun.³¹ Vankileirin arkistoinneistosta löytyi jopa tieto erään vangin ja tämän puolison vihkimisestä, jonka leirin pappi toimitti.³²

Kuva 3. Vangit pinoavat polttopuita Turun vankileirillä.
(Kuva: Johan Rikhard Ellilä, Turun museokeskus/valokuva-arkisto.)

Vankileirin historian tulkintaa

Museologian opiskelijoiden tutustuminen Sirkkalan kasarmiin vaiheisiin alkoi jo syksyllä 2016.³³ Aiheeseen keskittyvän kurssin lähtökeskusteluissa opiskelijat pitivät tärkeänä, että Sirkkalassa historian ja muistamisen parissa työskentelevät opiskelijat ja henkilökunta tuntisivat paikan historiaa. Opiskelijat ihmettelivät sitä, ettei alueen monipolvinen historia ollut tullut esille opintojen yhteydessä.

Kurssilaisia ei sisällissota koskettanut henkilökohtaisesti, vaikka se oli osalle opinnoista tuttu historian vaihe. Eräs arkeologian opiskelija näki sadan vuoden takaiset tapahtumat historiassa toistuvana kriisinä. Ajatus siitä, että suuri nuorten miesten yhteiskunnassaan osaton joukko on omiaan saamaan aikaan yhteiskunnallisia kriisejä, sai kannatusta.

Kurssilaisille tarjottiin paikan tulkittamisen ja tiedon tarjoamisen keinoiksi näyttelyä ja performanssia. Useimmat opiskelijat olivat kiinnostuneempia näyttelyoppimisesta kuin draaman keinoista. Jälkimmäinen oli vieraampaa ja hieman pelottavaa. Draamassa joutuu enemmän itse esille, mikä tekee siitä henkilökohtaisempaa. Sekä näyttelyoppimisen että draaman opetus teki kurssista työlää, mutta myös monipuolisen ja tulevaisuuden työelämään suuntaavan. Nekin, joita ajatus

Kuva 4. Vankihahmo johdatteli näyttelyyn, joka sijaitsi kahdessa kerroksessa. Näyttely oli avoinna huhtikuun lopulta syyskuun puoliväliin 2018. Yliopiston opiskelijat, henkilökunta ja vierailijat tutustui-
vat vapaasti näyttelyyn tämän ajan. Näyttelyyn järjestettiin myös opiskelijoiden opastamia kierroksia toista-
kymmentä kertaa.
(Kuva: Sirkku Pihlman.)

esiintymisestä ei miellyttänyt, olivat mukana. Ohjaaja Anni Mikkelssoin sai esiintymisen tapahtumaan hyvin niukoin mutta tehokkain keinoin. Tilaa tutkittiin kaikin aistein. Lavastaja Juha Lukala oli läsnä ja auttoi kaikissa näyttelysuunnittelun ja -valmistelun vaiheissa.

Miksi Turun vankileiri näyttäytyy leireistä ”hyvämaineisimpana”? Selitykseksi opiskelijat tarjosivat sitä, että vankileirin johtaja A. Arrhenius esiintyy arkistolähteissä henkilönä, joka pyrki pitämään huolta vankien hyvinvoinnista ja ponnisteli saadakseen tarvittavat ruoka-aineet vankileirille, vaikka ei nuhteeton ollutkaan. Kurssilaiset halusivat korostaa yksilöiden merkitystä siinä, että leirillä meni suhteellisen hyvin. Kurssilla vankileirihistoria alkoi muodostua henkilöihin kytkeytyvistä tarinoista, mukana olleiden kertomista kokemuksista.³⁴ Vankileirin hallinnon arkisiin käytänteisiin tutustuttiin tutkimusten lisäksi arkistoaineiston avulla.

Tärkein historiallisen kokemisen fyysinen jäännös ovat vankileiristä jäljellä olevat rakennukset ja niiden miljöö. Viereisessä rinteessä oleva vankileirin uhreille omistettu muistomerkki alkoi myös elää, kun Sirkkala 1918–2018 -hanke tallensi muistomerkin pystyttämiseen liittyviä tietoja ja muistoja. Niihin kuului tarina leiriltä paenneesta vangista, joka Ravintola Pinellan vintillä piileskelyään pääsi matkaamaan Venäjälle ja Siperian ja Alaskan reittiä Amerikkaan. Kurssilaiset saivat käsiinsä pakenijan käyttämät avaimet ja samalla fyysisen kosketuksen leirin elämään.

Vankileirikokemuksista opiskelijat nostivat vahvasti esiin omaisia piinaavan huolen ja epävarmuuden vangittujen kohtalosta. Leireillä hakeuduttiin yhteen oman paikkakunnan väen kanssa. Kaupankäynti toisten vankien ja vartijoiden kanssa ja ravintoon liittyvät huijaamiset olivat nälkäisten vankien arkea. Vah-

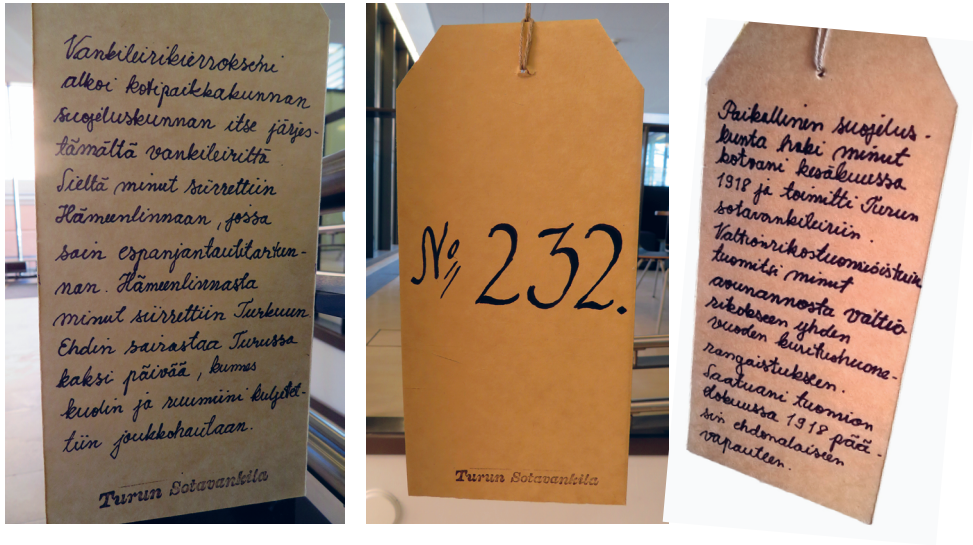

Kuva 5. Toinen näyttelytiloista oli rakennuksen uusi aula ja oleskelutila luentosalin edustalla. Tilaa ympäröiviin lasiseiniin piirrettiin piikkilangat ja tilan keskellä olevaan kaiteeseen ripustettiin vankien omia kertomuksia. Tilassa oli myös tietopitoinen aikajana. (Kuva: Riku Kauhanen.)

Kuva 6. Osa näyttelyn ruokavetriiniä, jossa kerrotaan leirillä tarjotusta suolan kyllästämästä ruuasta, ruokapakettien odotuksesta ja haaveilusta ruuasta, miten nykyopiskelija se kuvittelisi. Tätä vitriiniä varten askarreltiin ja taiteiltiin. Vitriinejä oli kolme. Toinen vitriini kertoi työstä, kaipauksesta ja kielletystä yhteydenpidosta ja kolmas sairauksista ja hygieniasta. (Kuva: Riku Kauhanen.)

voja paikan kokemuksia olivat kylmyys, likaisuus, syöpäläiset, ahtaus ja taudit. Puulavitsa oli mukavampi kuin tallin lantapatterin päällä makaaminen. Leirin nälän, kurjuuden ja likaisuuden kokemukset vähenivät pakkotyölaitosaikana nopeasti. Vartijoiden inhimillisyyttä – toisiin leireihin verrattuna – nousee muistelmassa toistuvasti esiin. Suhtautuminen vankien ja vartijoiden välillä mietitytti. Turun vankileirillä ja pakkotyölaitoksessa käytettiin Kakolan lääninvankilassa työskennelleitä ammattivartijoita ja palkattuja vartijoita. Suojeluskuntalaiset tekivät vankileiriaikana vartiointia vain leirin ulkopuolella, mikä oli omiaan pitämään kärjekkäimmät vastakkainasettelut loitolla.³⁵

Kuva 7 a–c. Vankien kohtaloon saattoi tutustua vankikorttien kautta. (Kuvat: Sirkku Pihlman.)

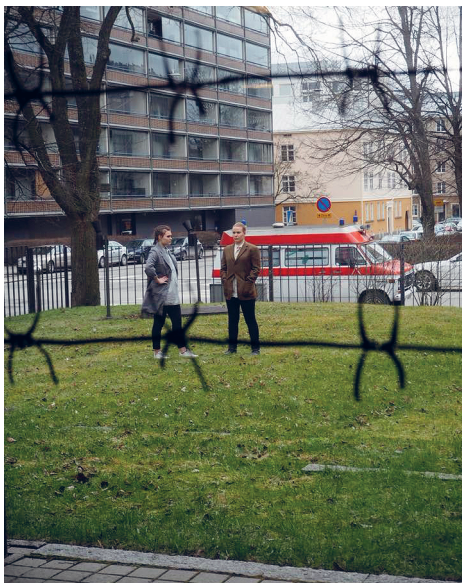
Rakennettaessa tältä pohjalta näyttelyä teemoiksi nousivat vankien tarinat, kuolemien muistaminen, sairaudet ja niiden ehkäisemiseen ja hoitoon liittyvä lauantaisauna ja sairaala, vankileirin ammattikäsiyö, fraabelit, yhteydenpitoyritykset sekä karkaamiset ja edelleen leirin ruuat, ruokapaketit ja ruokaunelmat. Valmistuneessa performanssissa keskityttiin tilaan ja aisteihin, tilassa tapahtuvien toimintojen kokemiseen: vankien äänet ja tarinat tilassa, tautien ja nälän ja ikävän kaiut, vankilanjohtajan persoona, vartijoiden pitämä komento, luvattomat yhteydenpitoyritykset ulkomaailman kanssa, tuomitukseksi tuleminen ja karkaaminen. Tuloksena oli yleisön palautteen mukaan vahvasti tunteisiin vetoava ja toisaalta humoristinen produktio, jossa äänimaailmalla oli suuri merkitys. Kauhussa rypeminen oli pannaassa, vaikka vaikeita asioita haluttiin käsitellä ja tuoda esiin. Opiskelijat olivat hyvin varovaisia siinä, ettei yleisöä yllättäen pantu osallistumaan mihinkään vastoin tahtoaan. Performanssia ja näyttelyä ohjasivat ammattilaiset mutta niiden sisältö ja luonne kumpusi vahvasti opiskelijoiden ideoista ja valinnoista.

Lopuksi: Tulkintaa vai tuotteistamista?

Turku oli vuonna 1917 Suomen vallankumouksellisin ja levottomin kaupunki, mutta sisällissodan aika tilanne kaupungissa pysyi varsin rauhallisena eikä Turussa tapahtunut juurikaan väkivaltaisuuksia. Olosuhteet Turun vankileirilläkin olivat varsin kohtuulliset. Ehkä näistä syistä johtuen Turun sisällissodan aikaisista tapahtumista ja Turun vankileiristä on hyvin vähän tutkimusta eivätkä kaupunkilaiset tunne tapahtumia. Tilanteen muuttamiseksi perustetun hankkeen tärkeä osa

Kuva 8. Avaimet, joilla Littoisten sosialidemokraattisessa työväenyhdistyksessä toiminut Niilo Tuomi pakeni Sirkkalan vankileiriltä ja edelleen Venäjän kautta Amerikkaan. Avaimet ovat nykyään Tuomen lapsenlapsen hallussa. (Kuva: Jussi Lehtonen.)

Kuva 9. Vankeja ulkoilemassa piikkilanka-aitojen ympäröimällä vankileirin pihalla. (Kuva: Tiina Mahlamäki.)

Kuva 10. Näyttelyn työvitriiniä ja vangin takki, jollaista käytettiin työskenneltäessä leirin ulkopuolella. Vankilassa oli myös kirjasto. Keräsimme vitriiniin myös ajan opettavaisia ja kulttuuriharrastukseen liittyviä kirjoja, joita vankilan kirjastossa olisi saattanut olla. (Kuva: Riku Kauhanen.)

oli museologian opiskelijoiden suunnittelema ja toteuttamat ”Piikkilanka aidan takana–Turun vankileiri ja pakkotyölaitos 1918–1923” performanssi ja näyttely keväällä 2018. Vankileirin vaikeaa kulttuuriperintöä esille tuodessa opiskelijat kokivat tärkeäksi tuoda esiin yksilöt kaikkine eri puolineen sekä vankilan arkea. Vankilanjohtaja Arrhenius ehkä kavalsi vankileirin rahoja, mutta piti silti vankien hyvinvointia tärkeänä. Vartijat saattoivat rangaista vankeja ankarastikin, mutta yhtä lailla he auttoivat heitä selviytymään ja jopa pakenemaan. Omaisista olosuhteet vankilassa olivat epäinhimilliset ja karut, mutta vangit kokivat, että heitä kohdeltiin inhimillisemmin kuin muilla vankileireillä, joihin verrattuna Turun leirin olot olivat kohtuulliset.

Sisällissodan muistovuonna olemme saaneet lukea ja nähdä runsaasti olosuhteista vankileireillä. Mielikuvaa vankileireistä hallitsevat kuvat Tammissaaren, Lahden Hennalan ja Suomenlinnan vankileireistä. Lisäksi vankileireistä on ryhdytty yhä useammin puhumaan ”keskityisleireinä”, jolloin vaarana on, että vankileirejä koskeviin mielikuviin yhdistyvät tulevaisuudessa myös median välittämät kuvat toisen maailmansodan keskityisleireistä. Piikkilanka aidan takana – Turun vankileiri ja pakkotyölaitos 1918–1923” -performanssi ja näyttely osoittavat, että vaikeiden kulttuuriperintökohteita voi lähestyä useasta eri näkökulmasta ja eri tavoin ja ilman, että yleisön on ahdistuttava näkemästään ja kokemastaan. Samalla performanssi ja näyttely ovat laventaneet käsityksiä vankileirien arjesta. Vankileirikatstrofi kesällä 1918 oli tosiasia, mutta se ei koskettanut kaikkia vankileirejä yhtä ankarasti. Nähtäväksi jää, millaiseksi muodostuu jatkossa kuva Turun vankileireistä vaikeana kulttuuriperintönä? Tuleeko siitä myös Turun yliopistossa opiskelevien ja siellä työskentelevien kulttuuriperintöä?

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistot

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Sotavankilaitoksen arkisto

Turun sotavankileirin arkisto

Aa:1 Johtajalle saapuneiden kirjeiden diaari

Bb:1 Aakkosellinen nimiluettelo

Bb:2 Aakkosellinen nimiluettelo

Da:1 Johtajan kirjekonseptit

Ea:1 Johtajalle saapuneet kirjeet

Ea:9 Kasvatusjohtajalle saapuneet kirjeet

Kb:1.1 Luettelo kuolleista

Kb:1.2 Luettelo ehtoollisen saaneista

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS), Helsinki

Vuosien 1917–1918 tapahtumat kansan muistissa ja perinteessä, 1966.

Turun yliopisto, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkisto

Sirkkala 1918–2018: Vankileiristä muistin paikaksi ja kulttuuriperintökohteeksi -hankkeen kokoelmat.

Opinnäytetyöt ja muut painamattomat tekstilähteet

Heinonen, Markku. 30.3.2010. *Sirkkala*, Turku. Ppt-esitys.

Laaksonen, Lennart Nikolai 1918. *Muisto Turun Sotavankilasta 1918*. (Omaisten hallussa.)

Pakkanen, Paula 2017. *Turun sotavankileiri arkiston kertomana*. Folkloristiikan pro gradu.

Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018091335565>

Pyy, Johan 2011. *Åbo fångläger 1918: en studie över dödligheten i lägret med fokus på sjukdomar, kost och terror*. Nordisk historia, pro gradu. Åbo Akademi.

Verkkolähteet

Museovirasto, Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, Sirkkalan kasarmialue. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1424 (luettu 2.5.2018)

Pihlman, Sirkku 2018. Museologian kurssilla tehdään tutuksi Sirkkalan kasarmialueen historiaa. *Hiiskuttua*. Turun yliopiston humanistisen tiedekunnan verkkolehti. <http://hiiskuttua.utu.fi/2018/04/museologian-kurssilla-tehdaan-tutuksi-sirkkalan-kasarmialueen-historiaa/> Luettu 10.4.2018.

Sirkkala 1918–2018: Vankileiristä muistin paikaksi ja kulttuuriperintökohteeksi -hanke <https://sirkkala1918.wordpress.com/> Luettu 7.5.2018

Työväenmuseo Werstas, Punaisten muistomerkit <http://www.tyovaenliike.fi/muistomerkit/turun-punavankileirin-muistomerkki/> Luettu 7.5.2018

Tutkimuskirjallisuus

Aitamäki, Aaro 1991. *Turun seutu ja sotaväki: piirteitä alueen varuskunnallisesta kehityksestä ja sotilaselämästä*. Turku: Lounais-Suomen sotilasläänin esikunta.

Burström, Mats 2014. More Than a Sensitive Ear; What to Expect of a Professional Expert. *Who Needs Experts? Counter-mapping Cultural Heritage*, p. 101–112. Ed. John Schofield. Ashgate.

Fengqi, Qian 2009. Let the dead be remembered: Interpretation of the Nanjing Massacre Memorial. *Places of Pain and Shame – Dealing with ‘Difficult Heritage’*, p. 27–54. Eds. William Logan & Keir Reeves. Routledge.

Haapanen, Aatto 1974. *Elämän ristiaallokoissa*. Otava.

- Hakamäki, Harri (toim. Lehtonen, Jussi) 2016. *Kakolan vankila 1853–2007*. Turun yliopisto, kansatiede.
- Heimo, Anne 2017. The Italian Hall tragedy, 1913: A hundred years of mediated memories. *The Twentieth Century in European Memory: Transcultural mediation and reception*, p. 240–267. Eds. Barbara Törnqvist-Plewa & Tea Sindbæk Andersen. Brill. doi: 10.1163/9789004352353_012
- Hentilä, Seppo 2018. *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka..* Siltala.
- Karhunen, Eva 2014. *Porin kuudennen osan tarinoista rakentuva kulttuuriperintö*. Annales Universitatis Turkuensis C 379. Turun yliopisto. <http://www.utupub.fi/handle/10024/96746>
- Kormano, Riitta 2014. *Sotamuistomerkki Suomessa. Voiton ja tappion modaalista sovitte-
lua*. Annales Universitatis Turkuensis C 396. Turun yliopisto. <http://www.utupub.fi/handle/10024/101094>
- Kwon, Heonik 2006. *After the Massacre: Commemoration and Consolation in Ha My and My Lai*. University of California Press.
- Lahtinen, Rauno 2016. *Punainen Turku 1917–1918*. Sammakko.
- Logan, William & Reeves, Keir (eds.) 2009. *Places of Pain and Shame – Dealing with ‘Difficult Heritage’*. Routledge.
- MacDonald, Sharon 2009. *Difficult heritage*. Routledge.
- McAtackney, Laura 2014. *An Archaeology of the Troubles: the dark heritage of Long Kesh / Maze*. Oxford University Press.
- Paavolainen, Jaakko 1971. *Vankileirit Suomessa 1918*. Tammi.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pihlman, Sirkku 2001. Esihistoriallisen kulttuuriperinnön jäljillä. På spaning efter det förhistoriska kulturarvet. *Aboa. Turun maakuntamuseon vuosikirja 1999–2000*, s. 8–28, 63–64. Turun maakuntamuseo.
- Salmela, Ulla, Hannu Matikka, Pauliina Latvala & Petja Kauppi (toim.) 2014. *Kohti kestäväää kulttuuriperintötyötä -raportti. Taustaselvitys Faron yleissopimuksen voimaansaattamiseksi Suomessa*. Museovirasto, Suomen kotiseutuliitto & Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/kohti-kestavaa-kulttuuriperintotyota.pdf>
- Sather-Wagstaff, Joy 2011. *Heritage that hurts. Tourists in the Memoryscapes of September 11*. Left Coast Press.
- Schofield, John 2014. Forget About ‘Heritage’: Place, Ethics and the Faro Convention. *The Ethics of Cultural Heritage. Ethical Archaeologies: The Politics of Social Justice 4*, p. 197–209. Eds. Tracy Ireland & John Schofield. Springer.
- Schofield, John, William Gray Johnson & Colleen M. Beck (eds.) 2002. *Material Culture – The archaeology of twentieth century conflict*. Routledge.

- Schwab, Gabriele 2010. *Haunting legacies – violent histories and transgenerational trauma*. Columbia University Press.
- Suodenjoki, Sami 2009. Vankileirit. *Sisällissodan pikku jättiläinen*, s. 335–355. Toim. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. WSOY.
- Swensen, Grete 2014. From Bastions of Justice to Sites of Adventure. *Folklore* 57, s. 101–116. doi:10.7592/FEJF2014.57.swensen / Luettu 6.5.2018.
- Tepora, Tuomas 2018. Satavuotinen sota? Sisällissodan muistamisesta ja historiakulttuurista. *Historiallinen Aikakauskirja* 116 (2), s. 181–188.
- Wolferstan, Sarah 2014. Ethnography of a 'Humble Expert': Experiencing Faro. *Who Needs Experts? Counter-mapping Cultural Heritage*, s. 43–54. Ed. John Schofield. Ashgate.

Exhibiting and performing suffering. Memories of the Turku prisoner-of-war camp a hundred years later

ABSTRACT

The Sirkkala barracks area in Turku is a nationally recognized heritage site with a fascinating, but dark history. Today, the former barracks area is one of the campus areas of the University of Turku. The oldest building in the area, built from 1834, was originally a poor house, but was already in the next decade handed over first to the Finnish grenadiers and then the Russian military, and was known as the Russian barracks until Finland became independent in 1917. After the 1918 Finnish Civil War the winners of the war, the Whites, used the barracks first as a prisoner-of-war camp from April to September 1918 and then as a forced labor camp until 1923. During these years thousands of men, women and even minors belonging to the defeated side, the Reds, were sentenced to the prisoner-of-war camp. However, compared to several other camps of the time, the conditions at the Turku prisoner-of-war camp were relatively good. It is estimated that between 120 and 178 prisoners died at the prison camp. Only one to three of the prisoners were shot, the rest died of different illnesses. In 1994 the memorial “535” designed by Ismo Kajander was erected to commemorate the victims of the prisoner-of-war camp, but to this day the history of the area mostly remains unknown to the general public.

In the article, we examine Turku prisoner-of-war camp as difficult heritage and the different challenges included in making this site known to the general public. For our case we have chosen the “Behind the barbed wire fence – Turku prisoner-of-war camp and forced labor camp 1918–1923” exhibition and its dramatized guided tour planned and organized by the students of Museum Studies at the University of Turku in spring 2018. In our article we analyze the different choices made during the planning process in order to represent the history of the prison camp and the experiences of the prisoners in a sustainable and responsible way.

The article is related to the project Sirkkala 1918–2018: Former prisoner-of-war camp as a site of memory and heritage.

Loppuviitteet

- 1 Sirkkalan kasarmialue siirtyi Turun yliopistolle 2004. Ensimmäiset Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen oppiaineet muuttivat tiloihin 2006 ja loput 2012.
- 2 http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1424 / Luettu 2.5.2018.
- 3 Aitamäki 1991, 99; Heinonen 30.3.2010.
- 4 Ks. esim. Paavolainen 1971, s. 111, 113, 155–157; Hakamäki 2016, s. 107–109.
- 5 Hankkeeseen kuuluvat artikkelin kirjoittajien lisäksi dosentti Tiina Mahlamäki. Turun Yliopistosäätiö on tukenut hanketta vv. 2016–2018. Ks. <https://sirkkala1918.wordpress.com/> Luettu 7.5.2018.
- 6 <https://sirkkala1918.wordpress.com/about/> Luettu 7.5.2018.
- 7 Pihlman 2018.
- 8 Ks. esim. Logan & Reeves (eds.) 2009; McAttackney 2014; Swensen 2014.
- 9 Pihlman 2001.
- 10 Wolferstan 2014; ks. myös Pihlman 2001.
- 11 Salmela et al 2014, s. 17.
- 12 Schofield 2014, s. 206–208.
- 13 Schofield 2014; ks. myös Heimo 2017.
- 14 Karhunen 2014, s. 235
- 15 Salmela et al. 2014, s. 17.
- 16 Burström 2014, 105–107.
- 17 Heimo 2017, 243–245, 251 –259.
- 18 Peltonen 1996; Peltonen 2003; Hentilä 2018, Tepora 2018.
- 19 <http://www.tyovaenliike.fi/muistomerkit/turun-punavankileirin-muistomerkki/> Luettu 7.5.2018.
- 20 Esim. MacDonald 2009, s. 2, 164; Logan & Reeves 2009, s. 1; McAttackney 2014, s. 226–229.
- 21 Esim. Schofield, Johnson & Beck 2002; Sather-Wagstaff 2011.
- 22 Schwab 2010, s. 1.
- 23 Ks. esim. Kwon 2006, Fengqi 2009; Sather-Wagstaff 2011.
- 24 Kormano 2014, s. 58–61, passim.
- 25 Kwon 2006, s. 1.
- 26 Esim. SKS: Vuosien 1917–1918 tapahtumat kansan muistissa ja perinteessä, 1966.
- 27 Lahtinen 2016, 269–275, s. 283.
- 28 Suodenjoki 2009, s. 335, 351.
- 29 Paavolainen 1971, s. 234–275; Pakkanen 2017, s. 60–64; KA. Turun sotavankileirin arkisto. Aa:1 Johtajalle saapuneiden kirjeiden diaari, Da:1 Johtajan kirjekonseptit.
- 30 Paavolainen 1971, s. 121, 126–127; Haapanen 1974, s. 145–14; Pyy 2011, s. 72; Hakamäki 2016, s. 107–108; Pakkanen 2017, 9, 31, 36, 38,40, 42–43; KA. Turun sotavankileirin arkisto. Bb:1 Aakkosellinen nimiluettelo, Bb:2 Aakkosellinen nimiluettelo; Ea:1 Johtajalle saapuneet kirjeet; Kb:1.1 Luettelo kuolleista, Kb:1.2 Luettelo ehtoollisen saaneista.
- 31 Haapanen 1974, s. 137.
- 32 Paavolainen 1971, s. 219; Pyy 2011, s. 30–31, 44; Pakkanen 2017, s. 53–59; KA. Turun sotavankileirin arkisto, Aa:1 Johtajalle saapuneiden kirjeiden diaari; Da:1 Johtajan kirjekonseptit; Ea:9 Kasvatusjohtajalle saapuneet kirjeet.
- 33 Pihlman 2018.
- 34 Haapanen 1974; Laaksonen 1918.
- 35 Kakolan vartijoita oli aluksi myös vankeina Turun sotavankileirillä yhdessä ensin Kakolan lääninvankilaan sijoitettuna olleiden punavankien kanssa. Sisällissodan aikaisen toimien seurauksena erotettuja Kakolan vartijoita oli sitten myös Turun pakkotyölaitoksen vartijoina. Hakamäki 2016, s. 105–108.